

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Фінансовий сектор – одна з найважливіших сфер національної економіки, де відбувається формування та розподіл фінансових ресурсів і послуг, та яка пов'язана з діяльністю фінансових посередників. Банківські установи займають головне місце у фінансово-кредитній системі України. Так, активи комерційних банків станом на 31.12.2013 становили 1 054,3 млрд. грн. (93%), а небанківських фінансових установ – 79,9 млрд. грн. (7%) [1]. Тому забезпечення стабільності функціонування банківського сектору, мінімізація ризиків, які можуть загрожувати фінансовій стійкості як конкретної банківської установи, так і стійкості всієї фінансово-кредитної системи країни, є досить актуальною проблемою.

Проблема забезпечення та зміцнення фінансової стійкості банків не породжена сьогодні, вона складна та до кінця не розв'язана. Вона існує у розвинутих країнах ринкового типу, набула загальнодержавного значення для України, що значною мірою зумовлено специфікою розвитку вітчизняних банків: відносно короткий період їх діяльності, необхідність працювати в умовах підвищеного ризику, що пов'язано з економічною та політичною нестабільністю в Україні.

На сучасному етапі розвитку української економіки спостерігається посилення фінансової нестабільності. Це вимагає використання нових концепцій, методичних підходів до вивчення, оцінювання фінансової стійкості окремих банківських установ.

Аналіз останніх досліджень. В економічній літературі значна увага приділяється проблемам фінансової стійкості комерційних банків, її оцінці. Так аналізу, оцінці та шляхам забезпечення фінансової стійкості банків і банківських систем значну увагу приділили такі зарубіжні науковці як Дж. К. Ван Хорн, Е. Дж. Долан, Р. Дж. Кемпбелл, Р. Л. Міллер, П. С. Роуз, Дж. Ф. Сінкі. Вони обґрунтували місце фінансової стійкості у фінансовому менеджменті, її показники та критерії. Російські науковці – Л. П. Белих, М. З. Бор, В. В. Іванов, С. І. Кумок, Ю. С. Масленченков, Г. С. Панова, Л. С. Сахарова, О. Б. Ширінська, Г. Г. Фетисов визначили основні фактори, методи оцінки й аналізу фінансової стійкості. Даним питанням приділили увагу й такі вітчизняні науковці, як А. М. Мороз, М. І. Савлук, В. В. Вітлінський, В. П. Пантелеєв, С. П. Халява, Н. М. Шелудько, Л. А. Ключко, С. А. Святко, Є. В. Склеповий, Л. Ю. Петриченко, Р. І. Шиллер, В. М. Кочетков.

Не зважаючи на численні публікації з проблеми фінансової стійкості банків, на сьогодні у вітчизняній економічній літературі проблеми оцінки фінансової стійкості банку всіма учасниками фінансового ринку на основі відкритої інформації залишаються малодослідженими, а тому виникає потреба в їхньому подальшому розгляді та більш глибокому осмисленні.

Постановка завдання. Загальна мета статті полягає в оцінці фінансової стійкості комерційних банків за останні сім років та розробці рекомендацій щодо її підвищення.

Основний виклад матеріалу. Надання повноцінних послуг і висока рентабельність банківських установ мають прямо пропорційну залежність від їх фінансової стійкості [2, с 86]. Виходячи з цього, необхідно мати чітке уявлення про зміст фінансової стійкості та чинники, які на неї впливають. Важливість цієї проблеми пояснюється насамперед її практичною значимістю.

У сучасній банківській практиці оцінка фінансової стійкості повинна здійснюватися за такими напрямками:

1) оперативний моніторинг макроекономічної ситуації, а також тенденцій розвитку банківського сектору;

2) оперативний моніторинг діяльності конкретного банку (зміна клієнтської бази, умов залучення грошових коштів та надання кредитів);

3) аналіз банківської звітності й вивчення динаміки зміни ключових показників діяльності банків (перевірка відповідності нормативам НБУ, побудова діаграм і моделей ліквідності, формування стратегій розвитку банку).

До умов забезпечення фінансової стійкості банків можна віднести:

- 1) достатній, але не надлишковий обсяг власного капіталу;
- 2) підтримка збалансованої структури активів і пасивів за строками і сумами;
- 3) підтримка відповідного рівня рентабельності діяльності банків України.

Фінансова стійкість – це системне поняття, яке визначає функціонування комерційного банку як системи в цілому та передбачає одночасне виконання необхідних умов щодо таких його окремих елементів, як: капіталізація, ліквідність, платоспроможність, резервування, зростання якісних активів і капіталу, дотримання валютної позиції, сумарного ризику тощо. Невиконання хоча б однієї із зазначених умов свідчить про фінансову нестійкість банку [3, с.12].

Фінансова стійкість комерційного банку визначається через систему показників, що описують: якість активів банку; якість ресурсної бази; якість банківських продуктів і послуг; рентабельність діяльності банку; управління ризиками; якість менеджменту банку.

Комплексна методика аналізу фінансової стійкості комерційного банку на наш погляд повинна включати:

1. Аналіз якості активів банку, що включає аналіз ліквідності, аналіз платоспроможності, аналіз прибутковості окремих банківських операцій, розрахунок ризиковості банківських активів для оцінки достатності власного капіталу, аналіз диверсифікованості портфеля активів.

2. Аналіз якості власного капіталу банку, який спрямований на вирішення двох завдань:

– аналіз та оцінку якості власного капіталу (поелементний аналіз складу та структури банківського капіталу; аналіз формування та зміни статутного капіталу банку; оцінка виконання вимог НБУ з формування статутного капіталу);

– аналіз достатності власного капіталу для масштабів діяльності банку (аналіз виконання й динаміки нормативу НБУ щодо достатності капіталу банку (Н4), коефіцієнтний аналіз достатності капіталу).

3. Аналіз ресурсної бази банку, що включає аналіз якості ресурсів (їх відповідності стану ринку банківських послуг і політики банку у сфері розміщення коштів) та аналіз ступеня їх постійного осідання на рахунках банку.

4. Аналіз рентабельності банку, що включає оцінку рівня таких груп показників: рентабельність власного капіталу; рентабельність активів; рентабельність продажів. У процесі поточної діяльності необхідно забезпечити перевищення темпів зростання доходів банку над темпами зростання його активів. Тільки при дотриманні цієї умови досягається зростання банку та його розвиток. Доходи аналізуються за джерелами їх отримання. Підхід може бути традиційним: процентні доходи (у розрізі їх видів), інвестиційні доходи, інші (непроцентні) доходи. Витрати враховують, окрім процентних, витрати, пов'язані з підтриманням діяльності банку (операційні), витрати зі сплати податків та інших обов'язкових платежів.

Аналіз рентабельності діяльності повинен враховувати сформований рівень прибутковості діяльності банку та плани його розвитку. В американських банках у середньому рентабельність власного капіталу становить близько 8 %, рентабельність активів – близько 1 %, при частці власного капіталу в активах банку 6–7 % [4]. При цьому зі збільшенням розміру банку показники рентабельності знижуються при одночасному зростанні мультиплікатора капіталу.

Першою умовою забезпечення фінансової стійкості комерційних банків є достатній обсяг власного капіталу. Тому далі проаналізуємо вплив капіталізації на фінансову стійкість комерційних банків України. Сьогодні практично всі країни з активними ринками банківських послуг стали висувати до банків підвищені вимоги до їх капіталізації, яка повинна бути адекватною до прийнятих ризиків та забезпечувати здатність банків компенсувати непередбачені збитки. Оскільки, як відомо, банківські установи із адекватною капіталізацією є більш стійкими до втрат та здатні, порівняно із недокапіталізованими банками, надавати кредити роздрібним клієнтам та суб'єктам господарювання постійно, в тому числі і в періоди спадів своєї діяльності.

Проблема капіталізації – це проблема недостатньої адекватності капіталів банків розміру їх активів з урахуванням ступеня їх ризиковості. В умовах фінансової нестабільності та обмежених можливостей залучення додаткових ресурсів рівень достатності капіталу виступає індикатором фінансової стійкості банківського сектору економіки.

Приріст капіталу банківської системи – перший макроекономічний показник, від величини якого залежать усі інші банківські нормативи. Це означає, що відношення банківського капіталу до ВВП має стабільно зростати.

Для огляду було обрано період з 2006 по 2012 рік, оскільки є можливість спостерігати зростання показників діяльності банків на фоні загального піднесення розвитку економіки протягом докризових 2006-2007 років. В розглянутий період включено кризові 2008-2010 роки, протягом яких населення України мало змогу спостерігати за розладом вітчизняного фінансового середовища, вживанням заходів щодо пом'якшення наслідків фінансової кризи та виходу з неї. Період часу, що розглядається, завершується 2012 роком, коли більшість гострих проявів кризи вже минули.

В таблиці 1 наданий аналіз основних показників достатності банківського капіталу України, який свідчить, що протягом 2006–2008 та 2010-2012 рр. при постійному зростанні ВВП і ресурсів банківської системи відношення банківського капіталу до ВВП зростало, але не суттєво. В 2009 році відбулося зменшення вартості ВВП на 3,7% і банківського капіталу на 2,9%. Відповідність темпів зростання банківського капіталу і ВВП, з одного боку, є позитивним фактором, але з іншого – обсяги і темпи збільшення банківського капіталу є недостатніми. Капітал банків на 1 січня 2013 року становив 169,3 млрд. грн., або 12,0 % від ВВП, тоді як у багатьох країнах із перехідною економікою цей показник наближається до 40 % [7]. Зростання власного капіталу банків в Україні відбулося в основному за рахунок збільшення сплаченого зареєстрованого статутного капіталу. Величина статутного капіталу банків за період 2006–2012 рр. збільшилась у 13,3 рази, а його питома вага у власному капіталі зросла на 51,9 % – з 51,6 до 103,5 %. Таке стрімке зростання зумовлене входженням іноземних банків, процесами злиття і укрупнення в банківській сфері, а також новими ліцензійними вимогами НБУ щодо розміру капіталу банків. Збільшення загальних активів, а в тому числі й кредитів, наданих банками в економіку країни, свідчить про посилення ролі й участі банків як фінансових посередників у процесі формування фінансових ресурсів вітчизняної економіки. Водночас невідповідність зростання власного капіталу стрімкому зростанню банківських активів свідчить про недостатній рівень капіталізації, який на сьогодні є одним зі стримуючих факторів подальшого стабільного розвитку та ефективного функціонування банків.

Аналіз основних показників достатності капіталу банків України за 2006-2012 роки*

Показник	На 01.01. 2006	На 01.01. 2007	На 01.01. 2008	На 01.01. 2009	На 01.01. 2010	На 01.01. 2011	На 01.01. 2012	На 01.01. 2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9
ВВП, млн.грн	441452	544153	720731	948056	913345	1082569	1316600	1408889
Темп зростання ВВП, %	127,9	123,3	132,5	131,5	96,3	118,5	121,6	107,0
Банківський капітал (БК)	25451	42586	69578	119263	115751	137525	155487	169320
Темп зростання БК, %	138,2	167,3	163,4	171,4	97,1	118,8	113,1	108,9
Відношення БК до ВВП, %	5,8	7,8	9,7	12,6	12,7	12,7	11,8	12,0
Сплатений зареєстрований статутний капітал (СК), млн.грн	13144	26266	42873	82454	119189	145857	171865	175204
Темп зростання, %	112,8	199,8	163,2	192,3	144,6	122,4	117,8	101,9
Відношення СК до БК, %	51,6	61,7	61,6	69,1	103,0	106,1	110,5	103,5
Активи (А), млн.грн.	213878	340179	599396	926086	880302	942088	1054280	1127192
Темп зростання, %	159,2	159,1	176,2	154,5	95,1	107,0	111,9	106,9
Відношення БК до А, %	11,9	12,5	11,6	12,9	13,1	14,6	14,7	15,0

* складено авторами на підставі [5, 6]

З метою забезпечення фінансової стійкості банківської системи Національний банк України вживає заходів щодо підвищення рівня її капіталізації шляхом встановлення нормативів розміру та адекватності регулятивного капіталу та окремих його складових, динаміка яких наведена в таблиці 2.

Таблиця 2

Динаміка нормативних значень достатності банківського капіталу України за 2006-2012 роки

Показник	Значення на 1 січня							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Н1 – регулятивний капітал, млн. грн	26,37	41,15	72,26	123,06	135,8	160,89	178,45	178,9
Н2 – адекватність регулятивного капіталу (не <10 %)	14,95	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83	18,90	18,06

НЗ – співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (не <9 %)	9,36	9,34	8,91	11,82	13,91	14,57	14,96	14,89
---	------	------	------	-------	-------	-------	-------	-------

* складено авторами на підставі [5]

Однак, незважаючи на дотримання банками встановлених нормативів, банківська система України вважається слабкою, що дає підстави вважати її «недокапіталізованою». А це насамперед призводить до зниження її фінансової стійкості. Крім того, спостерігається тенденція відставання темпів зростання капіталів комерційних банків від темпів зростання їх активів.

Сьогодні вітчизняні банки мають змогу збільшувати власний капітал без зміни частки акціонерів тільки за рахунок субординованого боргу – капіталу нижнього 2-го рівня, який охоплює звичайні незабезпечені субординовані боргові інструменти з мінімальним початковим фіксованим терміном не менше 5 років, а впродовж останніх п'яти років перед настанням терміну погашення та перед включенням до капіталу 2-го рівня вони повинні дисконтуватися в розмірі 20 % на рік. Такий спосіб поповнення капіталу є доволі популярним серед банківських установ, оскільки дає змогу дотримуватись економічних нормативів регулювання діяльності банків щодо розмірів та адекватності власного капіталу, підвищувати прибутковість діяльності та знижувати витрати.

Проведений аналіз достатності власного капіталу комерційних банків України свідчить, що його рівень є недостатнім для забезпечення стабільного функціонування і розвитку банків, а також належного покриття ризиків банківської діяльності, що істотно обмежує можливості банків розширювати асортимент своїх продуктів і послуг для підприємств та населення, і призводить до високої вартості ведення банківського бізнесу. Для збільшення капіталу банків на сучасному етапі необхідно залучати додатковий акціонерний капітал на основі додаткових емісій акцій або внесків власників чи засновників банків, стратегічних інвесторів; поліпшувати якість капіталу, забезпечувати його достатній рівень для покриття ризиків та вдосконалювати структуру капіталу.

Другою умовою забезпечення фінансової стійкості комерційних банків є підтримка збалансованої структури активів і пасивів за строками і сумами, тобто ліквідності. Вітчизняні банки зіткнулися з недостатністю ліквідності на початку кризи, через що Національний банк України був вимушений впровадити мораторій на відкликання депозитів. Приблизно з кінця 2009 року внаслідок припинення кредитування у банків відчувається надлишок ліквідних коштів та незбалансованість ресурсної бази, що негативно впливає на формування прибутку банків, а значить і на їх фінансову стійкість.

Через фінансову кризу, яка розпочалася у 2008 році та наслідки якої відчувають банки й зараз, банківська система держави зіткнулася з таким явищем, як надмірна або надлишкова ліквідність. Банки для забезпечення своєї платоспроможності накопичували ресурси, приваблювали вкладників великими відсотками за депозитами, в наслідок чого недоотримували прибуток, що негативно впливало на фінансову стійкість. Зараз метою кожної банківської системи є зниження рівня ліквідності та збільшення обсягу операцій, що впливає на прибутковість кожного банку. Тому проаналізуємо динаміку показників ліквідності вітчизняних банків у 2006-2012 роках (табл. 3).

Стан ліквідності банків України у 2006-2012 роках

Показник	Значення на 1 січня							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Н4 – норматив миттєвої ліквідності (не <20%)	61,56	56,73	53,60	62,38	64,45	58,80	58,48	69,26
Н5 – норматив поточної ліквідності (не <40 %)	73,87	70,19	75,31	75,16	72,90	77,33	70,53	79,09
Н6 – норматив короткострокової ліквідності (до 15.10.09 не<20%) (не <60%)	40,17	37,83	39,93	32,99	35,88	91,19	94,73	90,28

Зміну нормативів ліквідності комерційних банків України надано на рис. 1.

Рис. 1. Нормативи ліквідності комерційних банків України за 2006-2012 роки

Нормативне значення коефіцієнта миттєвої ліквідності становить не менше 20%. Проаналізувавши діяльність комерційних банків за 2006-2012 рр. слід зазначити, що норматив миттєвої ліквідності – Н4 є вище норми та коливається в межах 61,56-69,26%. Що стосується коефіцієнта поточної ліквідності, то його нормативне значення становить не менше 40%. Під час аналізу виявлено, що фактичне значення суттєво перевищує нормативне приблизно у 2 рази та знаходиться в межах 73,87-79,09%.

Проаналізувавши динаміку зміни показників ліквідності, можна зробити висновки, що неможливо чітко визначити тенденції змін показників, адже, їх значення то зростають, то знижуються.

Необхідно відзначити, що різка зміна значення нормативу короткострокової ліквідності (з 35,88% на початок 2010 року до 91,19% на початок 2011 року), пов'язана з тим, що НБУ у 2010 році переглянув мінімальне значення цього показника – збільшив з 20% до 60%. Отже, всі три нормативи ліквідності перевищують норму майже вдвічі. Такий стан свідчить про надлишок ліквідності у банків. Це негативно впливає на стан як

всієї банківської системи, так і на економічну ситуацію в країні, адже такі нормативні показники свідчать про те, що банки не можуть ефективно розміщувати свої ресурси, накопичуючи їх.

Різні банки мають різні потреби у ліквідності. В одній і тій же банківській установі в різний час одна й та ж ліквідна позиція може бути достатньою або недостатньою – залежно від потреб у коштах. Крім того, ліквідність, достатня для одного банку, може виявитися недостатньою для іншого. Визначити, чи достатня ліквідність банку, можна, лише проаналізувавши низку факторів.

Третьою умовою забезпечення фінансової стійкості комерційних банків є підтримка відповідного рівня рентабельності діяльності банків України. Проаналізуємо динаміку чистого прибутку, рентабельності активів і капіталу вітчизняних банків у 2006-2012 роках (табл. 4).

Таблиця 4

Чистий прибуток, рентабельність активів і капіталу банків України у 2006-2012 роках

Показник	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7	8
Чистий прибуток, млн.грн.	4144	6620	7304	-38450	-13027	-7708	4899
Середньорічна вартість активів, млн.грн.	174113	277029	469788	762741	903194	911195	998184
Середньорічна вартість капіталу, млн.грн.	21936	34018,5	56082	94420,5	117507	126638	146506
Рентабельність активів, %	2,38	2,39	1,55	-5,04	-1,44	-0,85	0,49
Рентабельність капіталу, %	18,89	19,46	13,02	-40,72	-11,09	-6,09	3,34

* складено авторами на підставі [5]

Проведений аналіз показує стійку тенденцію перевищення доходів над витратами банків у 2006–2008 рр., тоді як у 2009 р. відбувся негативний злам у зворотному напрямі, і за цей рік витрати банків перевищили доходи на 38450 млн. грн. В 2010 році збитки банків склали 13027 млн. грн., а в 2011 – 7708 млн. грн. Тільки в 2012 році банки України отримали прибуток близько 5 млрд. грн., що свідчить про покращання ситуації.

Рентабельність активів, що показує рівень окупності чистим прибутком середньорічних активів, протягом 2006–2009 рр. щорічно зменшувалась з 2,38% до -5,04%, що спричинено зниженням чистого прибутку банків у кризовий період. Хоча у 2010-2011 роках показник залишається від’ємним, його значення збільшується і становить -1,44% за 2010 рік, -0,85% за 2011 рік. А в 2012 році рентабельність активів приймає позитивне значення 0,49%, що пов’язано з прибутковою діяльністю банківської системи в цьому році. Але оптимальне значення рентабельності активів – 1 %. Таким чином, банківська система України характеризується неефективним використанням наявних ресурсів,

Рентабельність капіталу має аналогічну динаміку, що і рентабельність активів. Цей показник характеризує економічну віддачу капіталу і показує, що протягом 2006–2012 рр.

для банківської системи характерне неефективне управління розміщенням активів, тобто їх можливістю приносити дохід.

Висновки. В умовах, коли темпи зростання капіталу банків істотно відстають від темпів збільшення активів, особливого значення набуває проблема капіталізації банківської системи. При збереженні такої тенденції виникає проблема виконання банками нормативу адекватності капіталу, а відповідно і загроза порушення стійкості та ефективності функціонування банківської системи. У цих умовах важливим завданням є подальший розвиток рівня банківського менеджменту, державне регулювання та управління банківською діяльністю, підвищення стійкості і надійності банківського сектору шляхом забезпечення достатньої капіталізації.

Правильний менеджмент дасть можливість оперативно реагувати на кон'юнктуру ринку, максимально ефективно використовувати фінансові, людські, технічні та інші ресурси з метою зменшення витрат та одержання прибутку.

Сутність пропозицій щодо заходів, які б сприяли підвищенню капіталізації банків, полягає у наступному:

- капіталізації прибутку банку;
- залученні додаткового акціонерного капіталу шляхом емісії простих та привілейованих акцій;
- розвитку ринку державних цінних паперів (облігацій внутрішньої державної позики), через які НБУ може ефективно здійснювати регулювання структурної ліквідності банків шляхом переливання коштів з банків із надлишковою ліквідністю у банки із недостатнім рівнем ліквідності;
- залученні коштів субординованого боргу;
- удосконаленні існуючої системи резервування коштів комерційних банків;
- стимулюванні банків, які активно займаються інвестиційним кредитуванням;
- вдосконаленні системи оподаткування і нормативного регулювання процедури злиття та приєднання банків;
- створенні сприятливих умов для розвитку бізнесу з метою відновлення платоспроможності позичальників.

Реалізація викладених пропозицій сприятиме формуванню сучасної системи підвищення надійності і стійкості комерційних банків, сприятиме збільшенню банківського прибутку.

Анотація

Здійснено аналіз фінансової стійкості комерційних банків України в 2006-2012 роках. Внесено пропозиції щодо підвищення надійності і фінансової стійкості банків.

Ключові слова: фінансова стійкість комерційних банків, нормативи ліквідності банків, капіталізація банків.

Аннотация

Осуществлен анализ финансовой устойчивости коммерческих банков Украины в 2006-2012 годах. Внесены предложения повышения надежности и финансовой устойчивости банков.

Summary

The analysis of the financial stability of banks in Ukraine in 2006-2012 is carried out. Suggestions of increase of reliability and financial stability of banks are brought.

Список використаної літератури:

1. Огляд ринків фінансових послуг та підсумки діяльності небанківських фінансових установ за 2011 рік [Ел.ресурс] – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.

2. Кузнецова О.Я. Антикризовий аспект моніторингу стійкості банківського сектору України / О.Я. Кузнецова, В.О. Джулай //Фінанси України, 2010. – № 5. – С.98-106.
 3. Ключко Л. А. Фінансова стійкість комерційного банку, методи її оцінки та зміцнення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Л. А. Ключко. – К., 2002. – 17 с.
 4. Смерічевський С.Ф. Удосконалення методичного інструментарію аналізу стійкості комерційного банку / С.Ф. Смерічевський, О.І. Клімова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2012. – Вип. 35. – С. 33-40.
 5. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua
 6. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://minfin.com.ua/>
- Онищенко В.О. Капіталізація банків як інструмент підвищення конкурентоспроможного потенціалу банківської системи України / В.О. Онищенко, С.Б. Манжос [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pprbsu/2012_35/35_01_05.pdf